

PROTESTÁNS HETILAP.

AZ EGYHÁZ ÉS ISKOLA KÖRÉBŐL.

Megjelen minden héten egyszer szombaton egy iven. — Előfizetési ár egy évre 6 frt, félévre 3 frt. — Az osztrák-magyar monarchián kívüli országokba egy évre 7 frt. — Egyes szám ára 12 kr. — Hirdetések díja száz szóig 1 frt; kétszáz szóig 2 frt; a másodszori hirdetésnél 100 szóig 80 kr.; harmadiknál 70 kr.; bélyegdíj mindenik hirdetésnél külön-külön 30 kr. Melléklési díj minden száz darabtól 1 frt 50 kr. A lapot érdeklő mindennemű közlemények a szerkesztőhöz — Nagy Péterfia-utca 961. sz. intézendők.

Szent napok befolyása alatt.

Leteszszük az övédelem gyakran kezünkbe kényszerített és a folytonos haladás ösztönszerűleg is forgatott fegyvereit. Pihenjenek! Legforróbb óhajásunk most az, vajha a béke olajágával léphetnénk ki az általános keresztyén élet mezejére, mert szent napok befolyása alatt állunk. Felénk hangzik a karácsoni szózat: „*Dicsőség a magasságos mennyeiben az Istennek! és a földön békesség és az emberekhez jóakarát.*“ Az évforduló komoly pillanata pedig így int: „*És a világ elmulik és az ő kívánsága is: a ki pedig az Istennek akaróját cselekszi, örökké megmarad.*“ Felt telezi azonban e két figyelemzetésűek általunk való hívését lelkünk azon meggyőződése, hogy *Krisztus urunk: az út, az igazság, és az élet, és hogy nála nélkül senkisémet jöhet a mennyei atyához.*

Ha most már e szózatok szempontjából végig tekintünk a keresztyénségen s figyelembe vesszük annak viszonyait, van-e lehetőség arra, hogy a szent nspokhoz, melyekben élünk, illően, örömmel lobogtassuk a krisztusi béke olajágát? A kérdés fontos, mert eseménydus évszázadok történelmében rejlik annak egyedül helyes felelete. Első pillantásra úgy látszik, hogy e történelem akár mi más, csak krisztusi béke és keresztyén szeretet mellett nem tanuskodik. A catholicismust és protestantismust például tekintve, azon meggyőződésben állapotott meg az elfogulatlan közvélemény, miszerint: „A róm. catholicismus minden külső költői csillám mellett a holt betűi szolgasága, a szellem fogsága és az érzéki babonáság zsarnoksága. Ellenkezőleg a reformáció az emberiséget felszabadította az egyház megkövült tantételei alól az általános papság és az írás szabadvizsgálása által, a holt cselekedetek szolgasága alól az élő, üdvözítő hit folytán, az érzéki babona uralkodása alól a szellem és szó hatalma következtében.“ Az elfogulatlan közvélemény felfogásában nem csatkozott s ha mi az általa jelzett ellentét teljes ridegségének fentartása mellett harcolnánk, világos, hogy a béke olajágával ma sem léphetnénk ki a keresztyénség mezejére.

De mi az engesztelhetlenség ezen harcúkjára ma nem akarunk kilépni. Annálkevésbé, mert a catholicismus történelmének is vannak oly mennyei fénypontjai, melyekből a Krisztus által gyűjtött szellemi világosság kiragogy s a mellett tanuskodik,

miszerint a római hierarchiának évezredes vas keze nem volt képes hiveinek lelkében az evangeliomi igazság után való szomjuhozást egyáltalában kiirtani. Ezen állításunk indokolására nincs szükségünk messze távolságban bizonyítékokat keresni. Hazánk történelme elég példákat mutat fel nekünk e tekintetben. Avagy nem a mellett tanuskodik-e például *Vurda Károly* kanonok, a győri káptalan követének beszéde, melyet az 1843|4-ik évi országgyűlésen tartott és melynek legérdekesebb része így hangzik:

„A vallási surlódások alapoka a törvények egyoldalúságában fekszik; mert minden politikai hiba megboszulja magát még századok múlva is. Ezen egyoldalúság állítá fel a vallások közt a politikai különbséget, és szülte — daczára Lactantius ama szavainak: „*religio est res liberrima*“ a legembertelenebb törvényeket, minő például az, mely a lutheránusokat megégetni rendeli. Ennek következménye lett, hogy ezek kénytelenek voltak karddal vivni ki a szabadságot s azt a király által is esküvel biztosítani. De a béke, melyet ennek következtében reméltek, csak egyeseket boldogított; a közönség azt nem éldehette. Így jöttek létre a kir. resolútiók, a türelmi rendelet s az 1790|1-iki törvény. Eleink azt hitték, hogy ez célra vezet; és mégis a jelen állapot, a melyben egyik fél a másik felett előnnyel bír, ellenkezőt bizonyít. Óvakodjunk tehát hasonló hibától; és ne ereszkedjünk be a tárgyba mélyebben, mint a közjó kívánja. E szempontból kiindulva, legcélszerűbb elismerni a vallási teljes szabadságot; ez vezethet egyedül a kívánt célra. Óvakodni kell a vallás dolgában a kényszerítő törvényektől; mert a meggyőződés az embernek legdrágább kincse, s a törvények nemcsak külső engedelmességet, hanem belső tiszteletet is igényelnek. Az ember két világ polgára: a szellemié és az anyagié, azok mindegyike más elven alapszik. Az egyik külső, a másik belső szabadságot igényel; a hol pedig a belső szabadságot kényszer folytja el, ott a külső sem állhat fenn. Mondjuk ki tehát, hogy a maga körében minden vallás szabadon mozoghat, s nem csak egyesekre, de az egyházi községre is; mondjuk ki: hogy alkotmányos szabad országban a vallásnak, a véleményeknek is szabadoknak kell lenniök.“

És most kérjük, lehetnénk-e oly szűkkeblűek,

a béke olajágát magunktól elutasítani és ragaszkodni az ellenségeskedés fegyveréhez azon esetre, ha a fentecsetelt gondolkodási és szólási modorhoz szoknék elvalahára az összes róm. kath. egyház? Bizonyos, hogy nem.

Fájdalom a jelzett szent napok befolyása alatt is, ámbár menten ellenséges indulattól kénytelenek vagyunk bevallani, hogy e magasztos czéltől még távol vagyunk. Különbén épen e fontos napok arra is intenek, hogy elvalahára mondjunk le azon ábrándról, melynél fogva sokan a békés együttélést csakugy tartják lehetőnek, ha a catholicismus protestantismussá, vagy ez amazzá válnék. Legczélszerűbb, ha helyzetünket *Hagenbach* szerint fogjuk fel, ki többek közt ezt mondja:

„Két hatalom adatott nekünk: az evangéliom és az egyház, az evangéliom alapította az egyházat, és az egyháznak feladata az evangéliomot megőrizni, terjeszteni, ifjú életerőben fentartani. De a történelem arra tanít, hogy az egyház óriási épülete a római kényuralom által az evangéliomot mindinkább elfolytotta. — Ekkor köszöntött be a 16-ik század reformációja és az evangéliomot, a mennyire Isten kegyelme engedé, ismét az ő tisztaságában visszaállította. Egyházat azonban a reformáció nem állított fel, és ma is sokan kérdezik, hol is van amaz evangéliomi egyház? Igaz, kész egyházat nem mutathatunk fel, alig birunk annak alapvonásaival. De azért talán kívülről várjuk azt, mi csak belső életünkből fejlődhetik ki? Mi egy *evangéliomi* egyházat akarunk és rajtunk csak az segíthet, a mi az evangéliom, az isteni kegyelemről szóló krisztusi örömmüzenetnek szelleméből való. Minden nem *evangéliumszerű* ellen folyvást *protestánsok* leszünk. . . Ha azon egyház, mely magát *katholikusnak* tartja kizárólagosan, a *rómait* elejti; ha nem kérde többé, mit tanít Róma, hanem visszamegy az evangéliom alapjára és ezen állásponttról megújoland — jobban mint Trientben — akkor nincs szüksége a régi prot. theologia gyakran kopár pusztáin keresztül vezető körutat meghaladni, hogy valóban *reformátusnak* neveztessek. — Az Isten megrövidíti útját, s akkor majdláthatjuk, van-e kedvünk, a tökéletesen kitisztított házba, melyből a pápai kovász kisépertetett, bevonulni. És megfordítva, ha a mi protestáns egyházunk szilárdul megmarad az evangéliom alapján, akkor az Isten oldott viszonyainkból mindinkább egy testté fűz össze minket, mely a benne lakó szellemnek megfelelő és a láthatatlan egyház mindinkább méltóbb kifejezést nyerend benne. Szóval minél evangéliumszerűbb leend a catholicismus és minél egyházasabb a protestantismus, annál inkább közeledik mindegyik — csakhogy ellenkező úton — tökéletességének céljához. Ugy látszik, Istennek szándéka az, hogy a két egyház egymás mellett fejlődjék, de nem úgy, mintha az egyik csupa tiszta búza, a másik csupa konkoly volna; hanem úgy, hogy mindegyiknek elég dolga van a konkolytól magát megóvni, mindegy, akar saját talaján terem, akár a szomszéd kertjéből nől át

hozzá; csakhogy álbuzgóság ép oly távol maradjon mint álengedékenység és közönbösség. A szünet nélküli ügyelés az ellentél lépéseire sohasem volt oly szükséges, mint jelenleg; a: „*Nézd kiben bízol*“ féle figyelmeztetés sohasem nélkülözhetlenebb, mint épen napjainkban. *Mi* nem akarunk protestáns pápát, nem protestáns jézsuitákat, még akkor sem, ha ennek folytán a római kath. pápa és jézsuitáktól megszabadulnánk. *Evangéliumi protestánsok* akarunk maradni, szilárdon állva az *igén*, melyet Krisztus és az apostolok mint *hatalmast* és *élőt* hirdettek; de szabadok akarunk maradni minden emberi tekintélytől. *Mi*, a mennyire tőlünk függ, békét akarunk tartani mindenkivel; harcot nem keresünk, de ki sem térünk előle, hol azt az egyházunk iránti hűség követeli, mert készek akarunk lenni mindenkor a felelősségre. Távol legyen tőlünk azt mondani, hogy Isten lelke az ő egyházát egészen elhagyta volna; ellenkezőleg örülünk azon szellemi jón, mi ott is csendben érik s ha nem is Róma által, mégis Róma daczára utat tör magának.“

Nemde határozott és igazságteljes vonásokkal jelzi *Hagenbach* a két egyház mibenlétét és egymáshoz való viszonyát? — Nemde híven mutatja mindegyiknek azon feladatot, melyet meg kell oldania, ha azt akarja, hogy visszatükrözék belőle az Urnak útja, igazsága és élete? Világos, miszerint ez ösvényen haladva, nem lesz szükséges egymás ellen a harcz fegyverét forgatni; hanem ott is, hol nézetkülönbségek merülnek fel, elháríthatók lesznek a nehézségek, ha a béke, a keresztyén türelem olajágával lépünk ki a rendezés mezejére. És a mint a bethlehemi világosság az ókor szellemi éjjelének homályát szétoszlatta, ugy most is hatalmunkban állhat, áthatva Krisztus szellemétől, minden szűkkeblőség fellegeit elűzni életünk láthatáráról.

Magától értetik, ha erre képesek akarunk lenni, szigorú önbírálatra van szükségünk. Az, vajjon róm. kath. atyánkfiai ezt megteendik-e, nem tartozik hozzánk. Szent kötelességünk, hogy mi magunkon ne mulasztjuk el ez önbírálatot meg ejteni. Daczára annak, hogy mint evangéliomi protestánsok negyedfél század óta küzdünk a Krisztus igaz vallása érdekében, némely külsőségek miatt felekezetekre oszolva, bajlódunk nem annyira a kültámadások, mint erőink szétfecsérlésének súlya alatt. Igaz voltak idők, midőn állapotunkról is el lehetett volna mondani, mit Vachott — más szomorú tekintetben — elmondott Lovassy Sándorról:

„Reá a házban sem várt lelki bék',
Meg sem pihent, már elkíváncozék.
Magányt óhajtja, hol térdére hullt,
S imádkozásban éje, napja mult.“

Hála Istennek elmultak a Karaffák és Haynauk napjai s mai helyzetünk az akkorihoz körülbelül úgy viszonylik, mint a Jákób szomorúsága József fia Egyiptomba való eladatása felett a bethlehemi pásztorok öröméhez.

A jobb napok óta megtettünk-e mindent, a mi reményt nyújtana arra, hogy evangéliomi egyházunk nem sokára keresztyén szeretetünk oly erős testvére válik, mely tisztult vallási fogalmainknak tökéletesen meg fog felelni? Avagy továbbra is ragaszkodni fogunk-e ama nézpontokhoz, melyekből az egyes prot. felekezetek kifejlődtek? A nagy-tudományú Révész Imre „Kálvin életében“ azt mondja: „A lutheri reformatio elve ez vala: *mindent meg kell hagyni az egyházban, a mit Isten igéje nem tilt.* A kálvinizmus elve pedig ez: *mindent el kell törölni az egyházban, a mit az Isten igéje nem parancsol.* Nem találhatunk-e oly közvetítést, mely képes lenne, életünkben valósítani Krisztus urunk eme figyelmeztetését: „*Erről ismerik meg mindenek, hogy én tanítványaim vagytok, ha egymást szeretenditek.*“ A kérdés életünk kérdése, mert az évforduló fontos órája arra int, hogy: „*Mit a pillanat elmulasztott, az örökkévalóság sem hozza vissza.*“ De életkérdésünk azért is, mert a karácsoni szent napok lelkünkre kötik, miszerint egymásiránti krisztusi szeretet nélkül mi a betlehemi angyalokkal nem zengedezhetjük: „*Dicsőség a magasságos mennyeekben az Istennek! és a földön béke és az emberekhez jóakarát.*“

Bierbrunner Gusztáv.

A gyakorlati lelkészképzésről.

Már bejöttünk s benne vagyunk azon gyakorlati kérdések fejtegetésében, melyeknek tisztázásától egyházi ügyesbajos dolgaink némi javulását várjuk s Istennek hála! végre valahára eljutottunk az alaphoz, a lelkészképzés kérdéséhez, melynek helyes megoldásától a legtöbb függ a jövőt illetőleg.

Valóban, a ki figyelemmel szemléli egyházi életük jelenét; a ki a szomorú „körtünetek“ orvoslásán gondolkozott, annak lehetetlen volt el nem jutni az alaphoz, lehetetlen volt nem gondolnia az iskolára, mely a leendő lelkészeket adja az egyháznak.

Ehez az alaphoz ért el e lapok nt. szerkesztője „Tünődések“ című (ez évi 22—34. szám) közleményeiben s a leendő egyháztagokra s leendő lelkészekre irányozza figyelmünket. — Ez alapra mutat „s“ e lapok 44-ik számában; erre figyelmeztet Görömbei tisztársunk a 46-ik számban, a gyakorlati theologia tanszékének betöltésénél a legeagyobb körütekintésre híván fel az egyházkerületet.

Engedjen helyet n. tiszteletű szerkesztő ur! lapjában az én pár észrevételemnek is; a dolog megérdemli, ha minél többen s minél több oldalról szólnak hozzá.

A gyakorlati lelkészképzésre nézve irányadóul minden esetre azon kívánalmak tekintendők, melyekkel a lelkész iránt egyfelől az egyház, másfelől a közönség, fellép. — E kívánalmakat a „Tünődések“-ből következőleg adhatjuk: „*Legyen a lelkész hitben erős, jellemzilárd, legyen képzett, szellemi munkásságra hajlandó, önmivelődésre képes.*“ — De ne legyen „szobatudós“ ne zárkózzék el dolgozó szobájába, mert ha ezt teszi, ha *nem fogja fel a gyakorlati tevékenység nagy fontosságát, ha a kis és nagy dolgokban nem veszen tényező*

részt, kivatását nem fogta fel s a maga igaz lényegében be nem töltheti.

Valóban, a kiből ezen idézett jellemvonások megvannak s mindezek még erkölcsi feddhetetlenséggel párosulnak, az igazán megkívánhatja, hogy őt a biblia által adott szép címmel, a „tudós-lelkipásztor“ szép címével illessék. E jellemvonások magukban foglalják mindazt, mit az egyház és közönség a lelkipásztortól várhat, mert a képzettség és erkölcsi feddhetlenség, a szellemiekben úgy mint az anyagiakban való gyakorlati tevékenység teljesen kimeríti a lelkészi hivatal teendőit.

Azonban épen ilyen tudós lelkipásztorokat nevelni nem könnyű feladat. Kik erre hivatvák, birniok kell ama tulajdonokkal, melyek a lelkipásztorban kerestetnek; a gyakorlati theologia tanárának pedig kitűnő mértékben kell birnia azokat, ő lévén a példánykép, a minta az ifju előtt; ő gyakorolhatván úgy is, mint tanár, ugys mint az ifjúság igaz lelkipásztora a legelhatározóbb befolyást az ifjúság fogékony lelkére.

Ha csak tudós, ha a lelkipásztor gyakorlati tevékenységének szükséges voltát nem tartja szem előtt; ha csak elméletet ad, minden tekintet nélkül a gyakorlati életre, ha nem vesz tényező részt kis és nagy dolgokban, azaz, amit mutatni, cselekedni kell, nem mutatja meg, nem cselekszi a hivatását nem fogta fel, nem töltheti be a maga igaz lényegében.

És viszont megfordítva. Ha demosthenesi ékesszólással bir is, ha a legügyesebb casuisticával vezetné be az ifjúságot a jövő teendőibe, ha különben képes volna egy egyháznak mind anyagi, mind szellemi kormányzására: de a követett elveket, magát a gyakorlatot nem képes tudomány érdekében felhasználni, traktálni: hivatását szintén nem fogta fel, nem tölthetné be a maga igaz lényegében.

Mert a gyakorlati theologia mint a tudósok mondják, oly tudalom, melyet azért kell elsajátítanunk, hogy megtudjuk: mit kell tennünk. A gyakorlati theologia tehát a cselekvést irányozza. Mint ilyen kitűnő mértékben művészeti tantárgy. A művészeti tantárgyaknak pedig lényegük, hogy csak részben lehet tanítani, egy tetemes részüket már mutatni, cselekedetben kell feltüntetni. Az elméleti rész elsajátítására elég a léleknek egy érzéke, a hallás. A gyakorlathoz már a többi érzék közreműködése is megkívánatik. A mint nem lehet festő a vak, ha a festészet elméletében jártassággal bir is; amint nem lehet zenész a süket, ha a zenetan elmélete birtokában van is; amint nem lehet szónok a néma, ha a szónoklat elméletét megtanulta is, mert egyiknek a színekről, másiknak az összhangról, harmadiknak a beszéd hatalmáról nem lehet tiszta fogalma: úgy nem lehet jó gyakorlati tanár az, kinek nincs gyakorlata, ki nem képes megmutatni azt, mit tanítania kell.

Sokan azon elvből kiindulva, hogy ha az elméletet elsajátítottuk, akkor még a rossz példából is tanulhatunk, azt állítják, hogy a gyakorlati theologia egyik részét teljesen kimeritheti a tudomány, Tudják, vallják, hogy jó katechetát csak jó katecheta nevelhet, hogy a lelkipásztori theologia tanításánál vége van a tanszéki bölcseségnek, hogy ezt jobban meglehet tanulni egy a lelkészkedésben már gyakorlott lelkipásztortól, mint a tanári kathedrából: de ugyanezt nem

engedik meg a liturgika és homiletikára nézve, bár meg kell vallaniok, hogy amabban is, emebben is, a leggazdagabb elmélet mellett sem tudja sem a tanár, sem a tanítvány, hogy voltaképen hányadán van ama tudományokkal, gyakorlat nélkül.

Hogy ez igaz, azt hiszem, nem kell sokáig bizonyíthatnom. Gyakorlati dolgok elméletét tanítani a nélkül, hogy az elmélet nyújtotta elveket alkalmazni megtanítanánk vagy megmutatásait szükségesnek tartanánk, oly ferdeség, mintha oly embertől akarnánk valamely nyelvet nyelvtanilag megtanulni, ki maga *olvasni* nem tud. A néptanítót határozottan elítéljük, el kell itélnünk, ha növendékeinek a magyar nyelven elemeiben való járatlanságát azzal menti, hogy vagy Árvai, vagy Nagy L. vagy Nyiri P. nyelvtani gyakorló könyvének 8—10 első §§-it eltanítá ugyan, de nem alkalmazá. Miért? Mert nem tartjuk elégnek megmondani a gyermeknek, hogy mi az alany, állítmány, főnév stb. Hanem kívánjuk azt is, hogy a gyermek ama mondat s beszédrészeket olvasmányában felismerje, a mit elméle tilg tanult, gyakorlatilag alkalmazza.

Nem tartjuk tehát gyakorlati lelkészképzésnek azt, ha a tárgyakat csak eltanítottuk, de meg nem ismertettük az alkalmazást, mert ekkor csak *el*, de *meg* nem tanítottunk semmit.

Épen ebből kifolyólag felette szükségesnek tartjuk, hogy a gyakorlati lelkészképzésnél a főszó a *megmutatásra* fektetessék; a gyakorlati theologia tanárától pedig megvárjuk, hogy a mit elméletileg állít, tanít, azt gyakorlatilag is képes legyen megmutatni. Mert vajjon megtaníthat-e az minket imádkozni, ki maga imádkozni nem tud? ki bár elmondja mik és melyek az imádság s imádkozás kellékei, minő arczjáték, testállás, hanghordozás kívántatik hozzá, de midőn azt kellene mondani a kellékeket alkalmazni nem tudó, vagy nem jól alkalmazó ifjunak: „*például így!*” akkor egy világhírű komikus vagy egy komédiás Klown arczjátékát s hanghordozását feltüntetve imádkozik az ifjú előtt. A megmutatás és pedig helyes megmutatás képességének hiányát sohasem fogja pótolni egy városi rendes lelkésznek hallgatása, ha az még oly kitűnő szónok is különben. Nem pótolhatja azt, hogy példát hozzak fel, a debreczeni theologusra nézve sem az, hogy debreczeni lelkipásotoraink kivétel nélkül kitűnő szónokok. Mert nem csak meg nem tanulhatunk ama kitűnő szónokoktól beszélni, szónokolni, hanem azou veszélynek is ki leendünk téve, hogy egyéni, hozzánk nem illő sajátos modorukat tanuljuk el s utánzókká leszünk; mert ama kitűnő szónokok, már megállapodott kész szónokok, a népnek beszélnek, de nem azért, hogy nekünk a szónoklás mikéntjét megmutassák, megtanítsák, hanem hogy a halgatókat vallásos-erkölcsi életre ébresszék; főczéljuk nem az, hogy ötven vagy száz különböző alapképképzettségű, kedélyű s felfogású ifjút *szónokolni megtanítsanak*, hanem hogy felvett tárgyak iránt *éredklődést, az igazság iránt lelkesültséget keltsenek*.

Égészen más dolog *szónokolni s szónokolni tanítani*. — A gyülekezet szónoka csak beszédének *tárgyára, kidolgozására, irmodorára* nézve tartozik alkalmazkodni a gyülekezethez; a szónoki előadásra nézve egészen szabad; meg kell találnia azon mértéket, mint mondani szokás, mely sem túl magasan nem röpked, sem felette alá nem száll,

hogy mind a képzett, mind a kevésbé képzett figyelemmel kísérhesse, megérthesse. — De a ki szónokolni tanít, annak minden egyes tanítandó ifjúra nézve külön-külön, mindeniknek egyéni felismert tulajdonságához képest kell szabni tanítását s ott és abban adni a szónoklásra utasítást, a hol és amiben a hiány mutatkozik. Erre nézve kézzel fogható példával is naujthatuuk felvilágosítást.

A gyakorlati szónoklat tanára elmondván (régén történt nem az újabb időben) a főbb s mulhatatlanul szem előtt tartandó előadási szabályokat, felszólít egy ifjút egyházi beszéd felmondására. Az ifjú vontatott, modoros, egyhangú előadására megtevéen megjegyzéseit, elveszi annak kezéből az iratot, maga megy fel a szószékre, az ifjút maga elé, szembe állítván. Elkezd az olvasást . . . de alig ér az első bekezdés végére, az ifjú elneveti magát. A tanár lejön, kérdi tanítványától, mit nevet? Azt nevetem, mondja az ifjú, hogy nt. urat még ily különösen beszélni sohasem hallám. De barátom! mondja a tanár — én nevetni valót nem találtam előadásomban. Óh dehogynem, dehogynem — mondja az ifjú — hiszen ugy méltóztatott beszélni, mintha minden hangja kriptából jött volna fel, mintha erőszakkal tépték volna ki egyik szavát a másik után kebeléből. Hát mi van ezen nevetni való? hiszen én épen ugy beszéltem, mint kegyed az elébb; ne nevesse ki önnönmagát! De magamat találok nevetségesnek nt. ur, mond az ifjú. Na hát máskor ne így beszéljen stb. S itt megadva a kellő utasításokat, bocsátá az ifjút ismét próbaelőadásra. — Ez a tanítás, a megmutatás.

A gyakorlati theologia minden tantárgyát így kezelve, lesz a lelkészképzés sikeres. A tér a tanár előtt épen az s épen ugy nyitva áll, mint a gyakorló lelkész előtt. Tanításának sikere egészen s egyenesen attól függ, hogy mint működik ő maga a gyakorlati téren, mint mutatja meg *cselekedetben azt, mit elméletileg tanított*. Ha ő maga nem lesz igaz lelkipásztora az ifjuságnak, akkor nem fog hivatásukat felfogni tudó lelkészeket nevelni az egyháznak. Pusztában elhangzó kiáltás, falrahányt borsó lesz minden tanítása, ha maga a tanításban felállított elvek szerint nem cselekszik. Ha csak mondja, hogy a lelkész az egyház kis és nagy dolgaiban, a szellemiekben ugy mint az anyagiakban résztvenni tartozik; ha csak hirdeti, hogy a lelkész látogassa hivatásait, keresse fel a betegeket, vigasztalja, bátorítsa a csüggedőket, szerencsétleneket; ha csak szájjal mondja, hogy a jó lelkipásztor mind alkalmas, mind alkalmatlan időben hirdeti az igét; a gazdagnak mint a szegénynek, a hatalmasnak, mint a gyengének egyiránt igaz lelkipásztora; amazok előtt nem hunyászkodó, emezekkel szemben nem fenhéjázó; ha előadásában elragadtatva szól amaz egyetlenegy s legigazabb főpapról, mint eszményről, ki a tisztákhoz tiszta, a tökéletesekhez tökéletes, a viszásokhoz viszás volt: ha mindezeket a legelragadóbb ékesszólással hirdeti is, de alkalmazásukat meg nem mutatja. pusztában elhangzó kiáltás lesz tanítása, hivatásukat felfogni tudó igaz lelkizászorokat nem nevel. Hogy is nevelhetne? Hiszen épen ugy járna el — maga nem cselekedvén azt, mit az ifjuságnak fő-fő teljesítendőikül eléjek ír — mint az az előjáróság, mely felhívta a lelkipásztort adokozásra serkentő beszéd tartására, de maga nem ment el meghallgatni azt.

Azon ellenvetés, hogy a tanárban azok a *tudományos*

nézzük, minden más tanszéknél állhat, csak itt nem. — Amaz ellenvetés, hogy ha a tanár a *megmutatással* tölti el az időt, nem marad ideje a *tudományos* búvárkodásra: szintén minden más tanszéknél állhat, csak itt nem. Mert hiszen a gyakorlati theologia csak úgy és annyiban lesz igaz tudományyá, a mint és amennyiben a cselekvésre, az életre megtanít, és én nem tudom, ki érdemli meg inkább a tudós nevet, ki érdemel nagyobb tiszteletet, ki működik jobban s többet az egyház javára, mint az, ki *az egyház érdekében cselekedni megtanított.*

Én részemről úgy vagyok meggyőződve, hogy ha Nietzsche, Niemayer, Neander, Schweizer, Schwarcz, Zeller, Zollikoffer stb. stb. összes tudományával bír is valaki, ha az ezek által felszínre hozott összes elméletet előadja is az ifjúságnak; ha magával hozza a külföldről az angol, német és francia theologusok egész bölcsességét, de azt nem mutatja meg, hogy milyen az igaz lekipásztor, ha csak hirdeti, hogy látogassuk hiveinket, de ő az ifjúságnak felé sem néz, az iskolai kórházról csak annyit tud, hogy olyan is van, de felé sem látogat, galamb szelidséget, kigyói okosságot sürget, de maga az ifjúsággal úgy báúik, mint rakoncztalan mester inasokkal, egyik baklövést a másikra halmozva; felfelé a kormányzók iránt porbacsúzó, alázatos, lefelé az ifjúságnak zsarnoka, basája, a hozzá bizalommal fordulót úgy fogadja, mint egy kis király, kinek királyi pálczája a *calculust* jegyző *írón*; a kitűnőkre mosolyog, az utcán is kalapérintve köszönti, a gyengéket meg sem ismeri, mint ha tanítványai sem volnának: hivatását nem fogta fel, nem lesz jó gyakorlati tanár, nem fog anyaszentegyházunknak igaz lekipásztorokat nevelni.

A protestáns pap helyzete egészen más, mint a más felekezetek papjaié. E lapok t. szerkesztője a „Tünődések”-ben azt mondja, hogy még a prot. papok közt is, más helyzete van a magyar prot. papnak, mint a külföldi protest. papoknak.

Valóban úgy van. Más a mi népünk, mint akkár a német, akkár az angol. Más egyházunk történeti multja, tehát más fejlődése is; más az államhozi viszonya, s felekezetközi viszonyunk is más, mint akár az angol, akár a német prot. egyházé. Másnak kell tehát lenni papjaink helyzetének is.

Nem önkényt következik-e ebből, hogy más gyakorlati képzetésben kell részesülnie a magyar prot. papnak, mint akár a németnek, akár az angolnak; nem önkényt következik-e, hogy a gyakorlati lelkészképzésnek azon nemzet és egyház jelleméhez s szelleméhez kell alkalmazkodnia, a mely egyház számára papokat nevel?!

És nagyjában mi történt s történik mi nálunk? Theologiai tudományosságunk nagyrészt idegen a vérünkötől (?); gyakorlati lelkészképzésünk is alkalmazkodik a külföldihez; szaktanárunk is jobban ismeri a külföldet, jobban is várjuk, hogy ismerje azt, mint a hazát. És mi ennek az eredménye? Az, hogy a mit tanulunk nyelvre nézve magyar, de szellemére idegen; az, hogy a mi gyakorlati képzetésünk azon egyetem vagy nemzet lelkészképzésének lesz *szomorú árnyéka*, a melybe a tanár hosszasan időzött. De van más eredménye is. Az nevezetesen, hogy az ifjúság java része nem

törekedett s nem törekszik ma sem *önállóságra*. Látta s látja, hogy a külföld jeleseire csak hivatkozni kell, mindjárt megvan a *tudós zamat*, a *tudós bívkör*: maga is csak valamelyik modern nyelv elsajátítására törekedett, mely felmentse a gondolkodás alól, a lelki tusakodástól s mely olyan kényelmes párnát biztosít, melyen heverve is a legszebb babérok teremnek. Ott fekszünk uraim! ezen a kényelmes párnán. — Palmer, Monod, Hüffel, Herder, Marheinecke, Niemayer, Spener, Schwarcz K. stb. nélkül alig teszünk csak egy lépést is; Vinet, Hagenbach a bibliánk; ezekre hivatkozunk, ezekkel érvelünk, ezekről tudjuk, mint irtak s gondolkodtak a magok népének, a magok egyházának. Szoboszlait, Fördöst, a Révészeket s más jeleseket alig tanulmányozzuk, mert könnyebb kézbe venni s *produkálni a feldolgozott anyagot*; könnyebb megnézni mily szemmel ítélte meg Hagenbach kortársai cselekedeteit, gondolatait, mint önálló munkássággal, bírálatilag állapítani meg eme honfiak munkáinak szónoklati vagy erkölcstani, magyarázati vagy történelmi előnyeit s hátrányait.

E tévedésünkhöz csatlakozik az ugynevezett német *mélység*, mit sokan s igen találóan *homálynak* neveznek, nyiltan kimondva, hogy rossz utra tévedünk, hogy készakarva keressük a theologia terén a homályosságot s kerüljük a *reformatio legsajátosabb jellemét a világosságot*. Sokak szerint ez az alapja akadémiai oktatásunk nem mindenben sikeres voltának. És ez nem is lehetetlen, mert hogy az akadémiai oktatás nem mutat fel oly sikert, minőt a tanárok buzgalma s képessége aztán mind mi, mind ők maguk megvárhatnának, annak oka nem csak a gymnáziumban, hanem abban is keresendő, hogy az akadémiai oktatás *szelleme* egészen más, mint a gymnáziumé.)*

Nevezetesen, gymnáziumaink bárki mit mondjon, magyar szelleműek. — Ezt a szellemet nem volt képes megdönteni a Thun miniszter oktatási rendszere sem, sőt ez mint idegen volt kénytelen visszavonulni azon erős szellem előtt, mely iskoláinkban már gyökeret vert. Hogy történhetett ez? Csak az akkori oppositio lett volna képes a Thun rendszerét megdönteni? Csak azért nem jutott-e érvényre, azért nem verhetett-e gyökeret, mert nem magyar s nem *felelős miniszter akarta*? Én azt hiszem, nem azért. Ha magyar akarta volna, sem lett volna az életképes, mert *szelleme* nem volt magyar. Abban, hogy ez így történt, a szellemen kívül a tanárok is nagyban közreműködtek, mert nem foglalta el őket egészen az *idegen*, melyből, ha a helyes és alkalmazható módszertani elveket elfogadták is, nem akarták s akarhatták azt is, hogy iskoláink szelleme

*) Sokak szerint pedig az az oka, hogy a gymnáziumból alap nélkül megy át az ifjúság nagy része az akadémiába. Igaz lehet, de itt nem szabad felednünk, hogy a gymn. tanárok épen ezen panaszt hangoztatják az alsóbb osztályok ellen, az alsóbb osztályok pedig a népiskolák ellen. — Hanem ha ezt az okot elfogadjuk, ki fogja akkor megfejtetni nekünk azt, az akadémiai tanfolyamon csaknem évről-évre ismétlődő eseményt, hogy akárhány oly ifjú, ki gymn. tanulói pályáján csaknem végig bukdácsolt, mindég az utolsó közt kustorgott, az érettségi vizsgán csak kegyelemből ment át, tehát jogszerint alap nélkül lépett az akadémiába, legalább feltehetőleg kevesebb alappal mint az osztály eleje, mégis, akadémiai tanpályáján a kitűnők közzé jutott, nem egy osztályban még első is lett, egy szóval kitűnő eredménnyel végezte az akadémiát!

elűtő legyen attól, mely már a nemzet életében is gyökereket vert.*)

A mi áll gymnáziumainkra, kell hogy álljon akadémiáinkra is. Ha a német középiskolák szelleme nem felel meg a mi középiskoláink szellemének, nagyon természetes, hogy az akadémiai oktatásnak is nem csak nyelvre, de szellemre nézve is, különböznie kell a német vagy más akadémiai oktatástól. — Mért? Azért, mert mi nem németek vagy angolok, hanem magyarok vagyunk, s a mint áll, hogy az oroszán elvész a szénán, a fecske és galamb az esettűs mellett, úgy áll az is, hogy nekünk magyaroknak, sem életmódunk, sem szokásaink s erkölcsaink, sem gymnasiumi alapneveltetésünk nem felel meg a németeknek vagy angoloknak: szellemi eledelünknek is másnak, feladagolásának is másnak kell lenni, mint a német vagy angolnak.

Hogy közelebb térjek tárgyamhoz: immár mindenki tudja, vallja, állítja, hogy magyar prot. egyházunk multja s jelene, fejlődése, kormányrendszere, mind egészen más mint a német, angol, vagy francia egyházé; hogy népünk erkölcsai, szokásai, vágyai és reményei, erényei s bűnei nem azok, mi a német, angol, vagy francia népe s figyelmünket mégis ama nemzetekre fordítják, tanárainkat a külföld beutazására küldjük, hogy ott szerzett ismeretek alapján neveljenek magyar prot. egyházunknak gyakorló lelkészeket hogy megtaníthassanak arra, mi hogy történik Schweiz egyik-másik kantonában, hogy elmondják nekünk, hogy ez vagy az, így vagy amúgy intéztetik el az angol presbyteri, vagy a braunschweigi egyházban, de azt ne mondják meg, mi történik azon dolgokban Pércsen, Kakucson; hogy a mint látták, tapasztalták, miként nevel a német szellem a német, az angol szellem az angol egyháznak papokat, úgy neveljenek ők is nekünk papokat, angol vagy német papokat a jó magyar népnek.

De nem szeretném, ha félre értetném. Nem vagyok oly nagy ellensége a külföldnek, a milyennek látszom; sőt szeretem ismerni, eltanulni azt a mi jó és hasznos külföldön. A gyakorlati lelkész tanárától meg is követelem, hogy ismerje az ottani egyházi viszonyokat, birjon tájékozottsággal egyik vagy másik nagy élő nemzet theol. tudományosságában, hogy ismerje Palmert, Hüffelt, stb. ne neveljen német szellemben német, hanem magyar szellemben magyar papokat. Azt tudom, hogy az egyháznak más alapot senki nem vehet, mint a mely egyszer vettett; azt is tudom, hogy épen ennél fogva az egyháztudomány, a gyakorlati lelkésznek kiinduló pontja, alapja egy Német- és Angolországban, de alkalmazása bizonyosan nem az az egyiknél, a mi a másiknál. És mert alkalmazása más az egyiknél, mint a másiknál, nagyon természetes, hogy gyakorlati tantárgyat nem dolgozhat nekünk az, ki németül vagy angolul gondolkozik; gyakorlati tantárgyat nem taníthat az, ki csak idegen alkalmazásban otthonos, de a honit nem ismeri.

Tekintsük meg csak egyházkerületi viszonyainkat. A mi egyházkerületünk, annak szervezete, kül- és belformája, szelleme csaknem egész terra incognita a külföld előtt. Ha nem így volna, bizonyára nem lennénk vala például német részről oly erős hibáztatásnak, megtámadtatás-

*) A gymnáziumokra mondott ezen dicséretet nem akarom tagadni, de a hazafiúi szellem terjesztésére nézve ref. akadémiáink is minden dicséretre érdemesek voltak minden időben. Szerk.

kitétele a „Patens“ korában, hogy *Révész Imre* kénytelen legyen németül írni s rendre utasítani őket *alapos tájékoztatásukért*. (Prot. Kirchenzeitung 1861. 41. s köv. számai.) Ha már kezdünk is némi részben ismertebbek lenni, de oly ismertek még sem vagyunk, hogy minket a németek taníthatnának egyházunk kormányzására. — Az angol presbyteri egyház közelebb áll hozzánk, de az ő kormányzati elveik sem a mieink. Nem csak azért, mert más multjuk van, mint nekünk, hanem azért is, mert ők angolok, skótok mi pedig magyarok vagyunk.

Elég különösen hangzik; de tény, hogy leendő papságunk — itt a tiszántul — többet tanul a felől, hogy miben áll az egyházkerület nagy Németországon, a genfi vagy berni kantonban, de azt, hogy az erdélyi egyházkerület miben különbözik a tiszántulitól, hogy a dunamellékiekkel miben egyezünk, miben ellenkezünk,* hogy az alföldi cultus miben tér el a szatmárvidékitől vagy erdélyitől, a dunamelléken miért imádkoznak külön az urasztali kenyér és bor felett, holott Debreczenben meg az alföld nagy részén ezt nem teszik stb. stb., ezeket kevésbé tanítják, meg pedig nem is magyarázzák, pedig egyházkerületi buzgó főjegyzőnk *Tóth Sámuel* a megmendhatója, hogy eltérések, még pedig lényeges eltérések vannak magyar prot. egyházunk egyes vidékei között, s melyeket jó, czélszerű és hasznos volna leendő papjainknak ismerni, hogy ne kényszerítették a helyettes lépten-nyomon a szomszédba szaladni *tájékozásért*.

De nézzünk át más térre. Azt mondják, hogy nekünk *voltaképeni* lelképásztori theológiánk nincsen is. — Pedig, hogy nem oly élettejes egyházi életünk, hogy hiveink elvadulnak, elvallástalanodnak, hogy előbbvalóvá lesz előttük a korcsma, mint a temp'om, meg az iskola, hogy a vallás-erkölcsi élet hanyatlóban, kivesző félen van, oka a lelképásztorkodás teljes hiánya. — A lelkészek nem látogatják a népet, a nép nem látogatja a templomot. — Lehet-e ezen csodálkozni? hiszen a mit mi *voltaképen* e tárgyban tanulunk, az névleg volt cura pastoralis, valójában pedig csak annak megismertetése, hogy mit *cselekesznek* a külföldön a gyülekezet egyes tagjaival. — Tehetjük-e mi azt a magyarral, a mit a német pap tesz a némettel; úgy bánhatunk-e a mi egyszerű — foglalkozásánál fogva az év nagy részén a legjobb akarat mellett sem *található* földmives népünkkel, mint a német otthon ülő iparos néppel bánhatni? Oly nevelésben részesült-e, oly példát látott-e növekedése alatt a mi népünk, hogy képes legyen látogató papjával az eke mellett vagy jobb esetben az ő gazdaságában, barmai körü munkálkodván, szóba állani, beszélgetésbe ereszkedni? — Én azt mondom, hogy nem. — Hogy miért nem, arra nézve megadja a feleletet az az ismert jellemzés, mely reánk vallásfelekezetek szerint alkalmaztatott. A „nyakas kálvinista“, az „alázatos lutheránus“, a „kétszínű pápista“ (ne higgy neki stb.) Ezen jellemzés egyenesen neveltetésünk eredménye. És ha ez így van, ha mi népiskoláinkban és gymnáziumainkban *magyar nyakas kálvinistát* nevelünk, ugyan hogy várhatjuk, hogy a pár évi akad. oktatás alatt német lutheránus szellem hassa át külföldre nem menő leendő lelkészeinket; hogy várhatjuk,

* Az egyházszervezetek ősmertetése és bírálata csak még sem tartozhatik a gyakorl. tanszék tanárának kötelességei közé! Szerk.

hogya a nyakas kálvinista magyar felett német lutheránus szellemeo lehessen gyakorolni a lelkipásztorkodást?

Összevonva a mondottakat, én a gyakorlati lelkész-képzésnél fősúlyt a *megmutatásra* s a magyar jellemből fejlődött *magyar szellemre* fektetném. A gyakorlati tanárban pedig a *megmutatásra való képességet*, a *magyar képzettséget*, a *magyar tudóslelkipásztort* keresném. Mert ismétlem, a mit fentebb is mondtam, ha valaki Palmert, Hüffel, Monod, Zeller, Nitzsch, Niemayer, Zollikoffer, Vinet, Schwarz K., Schweizer összes tudományát magával hozza is, ha az angol, német, francia nagy nemzetek számos tudósának bölcsességében bővölködik is tanári székében: jó és lelkes magyar lelkészeket nem fog nevelhetni, hogy ha *a mit tanít, azt meg nem mutatja*, és ha *az a mit tanít a magyar egyház és nép jellemével meg nem egyezik*.

dr.

Még egy kéréstlen szó.

II.

Ha igaz volna, a mit az „Ellenvélemény“ állít, hogy t. i. „a gymnázium idealistákat, a realiskola pedig u. u. realis embereket nevel.“ ezzel, kérem, magával teljesen be volna bizonyítva a kétféle középiskola szükségtelen, sőt káros volta. Mert a társadalomnak épen olyan kevéssé van szüksége a légben járó, idiota idealistákra, mint a hogy nincs szüksége idea és ideál nélkül tengődő realistákra. — Külömben sem lehet, hála Istennek! meghuzni a kettő közt a határvonalat. Az emberiség természetében gyökerezik (nem én találtam ki, tekintélyek állítják), hogy kitűzött céljai elérésében csak úgy boldogulhat, faját akár az erkölcsi, akár a tudományos téren csak úgy viheti előbbre, ha sikerül megismerkednie az elődöknek ugyanazon cél felé tett lépéseivel, megismerkednie részletesen a haladás utjával s megőrizni az ősök e tárgyú hagyományait, felfogni és átérzeni azon nagy eszméket, melyek az elődöket előretörésvők közben hevitették, bátorították, segítettek. „Az európai társadalomban minden igazi, komoly műveltségnek alapja az a tudat, hogy minden létezőt mint keletkezett-et kell felfogni és fejlődésének egyes fázisaiban megismerni, mely felfogás aztán eleven érdekességet kölcsönöz a mult emlékeinek, melyeket senki, ki e fölfogásnak élt, nem fog könnyelmű vandalizmussal a létezés könyvéből kitorolni vagy hasonló frivolitással a pusztulásnak átengedni! A történelem általi nevelés, az európai kultur tudat legnemesebb tényezői közé tartozik, ez képezi művelődésünk emeltyűjét.“ (B. szemle 48 sz. 240.) De azt is mondják, hogy az ember ily működésre csak nemzetiségi kapcsolatban képes. Innen van minden tudományos emberre nézve a hazai művelődés menetével, fejlődésével való megismerkedés feltétlen szükségessége. De nincsen kultúra, mely külső behatások nélkül fejlett volna s hovatovább haladunk a civilisatio utján, annálkevésbé lesz. Ennél fogva — ha ugyan a kulturalis téren előbb hatolni szándékozunk, szükség, hogy méltányolni legyünk képesek az idegen népeknek reánk gyakorlott kultur befolyását, tehát ismernünk és méltányolnunk kell azok kulturalis fejlődését is. Erre segítő eszköz a modern philologia. Ugyde minden jelenlegi európai műveltség gyökere az ó klaszszikus korba hat le, annak ismerete nélkül tehát egyik újabb nép művelődése s műveltsége sem érhető át. Ezért kell megismerkednünk az ó világ életével, műveltségével, ezért szükséges az ó classica philologia. Hogy ezek mellett aztán az embernek önnönmagával s a rajta kívül eső természettel, annak tüeményei és törvényeivel megismerkednie szintén feltétlen szükséges, azt tagadni — úgy hiszem — senki sem fogja. S azt az embert hívják tudományosan műveltnék, a ki, legalább a főbb vonásokban, az

általam jelzett mindhárom irányban kellőleg ki van képezve. Csak e képzésmód mellett lehet az emberi tehetségeknek is összhangzatosan fejlődniök s bármelyiket hanyagoljuk is e a 3 irány közül, a képzés okvetlen félszeg lesz. Nem bizonyít e felfogás ellen az a tény, hogy „a tudományoknak minden ága oly széles kiterjedést nyert, hogy egy emberi élet alig képes csak egyetlen egyet is egész terjedelmében és minden oldalulag elsajátítani.“ sőt épen mellette argumentum. Mert minél inkább specialistává kell lenni a szakembernek, annál szükségesebb előképzettségét a középiskolai pályán, olyan minden oldalúvá tenni, hogy a húzamos egyoldalú foglalkozás félszeggé ne tegye. Mert hiszen ha az emberi társadalom oly gép volna, melyben minden egyén folyvást ugyanazon egyetlen teendő végzésére volna hivatva, akkor bátran képezhetnénk egyik emberből srótot, a másiktól emeltyüt, a harmadiktól fogaskereket és így tovább, de míg a fejlődés e fokára el nem jutunk, addig igazsága van az ellenvélemény írójának, hogy „az ifjuság kiképezésének kérdésével első sorban az általános emberi és honpolgári és csak második sorban tudományos szempontból kell kiindulnunk.“ csak hogy ez az ő igazsága nem az ő felfogása és következtetése, hanem az enyim mellett erős tanubizonyosság.

De hát mikor ugy sincs az ő klaszszikai nyelvek tanításának semmi sikere? Kellő sikere nincsen, s ez valóban olyan nagy baj, hogy megérdemli, hogy a tanár-egylet pályadíjjal tüntette ki annak a kérdésnek a megfjtőjét, mimódon lenetne segíteni e bajon? De hát egyéb tudományok tanításának van a jelen körülmények közt kellő sikere? A jelen körülmények közt — ismétlem — a mikor nincsen meg az iskola és a társadalom között ama kölcsön-hatás, a mi élet-szüksége az iskolai tanításnak. Kivánja a mi társadalmunk jó nagyrésze azt, hogy a tanuló valóban „tanuló“ legyen? — Nem egyedüli célja az isk. bizonyítvány s aztán az ifjú részére jövedelmező állás szerzése? Hát p. o. a reáltudományokból nem csak úgy hátramarad a tanuló ifjuság tetemes százaléka, akár ép a realiskolában is, mint a görög és latinból?

A felől kell először is megjönnünk, hogy valódi tudományos műveltség és a ma nálunk divatos értelemben vett „műveltség“ ég és föld távolságnyra jár egymástól. Nem minden „intelligens“ ember tudományosan művelt, még ha diplomája van is. Abban van valami igazság, hogy a valódi tudományos műveltség nélküli „intelligens“ embereket régebben a gymnázium szaporította el, de azt is meg kell engedni, hogy ujabban meg még jobban szaporítják a realiskolák.

És habár erről az „Ellenvélemény“ írója ellenkező véleményben van is mint én, de hogy az ő felfogása teljességgel nem általános, azt igazolja épen maga az „ellenvélemény, melyben habár az mondatik az V-ik fejezet végén: „A realistikus irányt követik továbbá — t. i. a németeken kívül — a svájcziai, a francziák és angolok,“ de hogy a *realistikus irány* alatt teljességgel nem realiskola értendő, azt már észrevehetjük a VI-ik cikkben, mely szerint „A francia lyceumok legközelebb életbeléptendő tervében . . . heti 217 órából a latinra 38, a görögre 20 óra van szabva“ ezek tehát aligha illenek össze a magyar realiskolákkal s valóban olvashatjuk is ép a VI-ik cikkben. hogy „a francia lyceumok egységes középiskolák akarnak lenni, melyek *egyformán akarnak szolgálni a tudományok humanus és realirányának*.“ Hanem azért ezek bizonyítékokat képezni vannak hivatva a kétféle középiskola mellett. — Még érdekesebb felvilágosítást kap az ember a VII. cikkben Anglia felől. „A conservativ Anglia, mely minden megfogható ok nélkül (vajjon?) makacsul ragaszkodik ódon intézményeihez, nem bír ugyan még eddig realiskolával, hanem *bír realis élettel*“ s valószínűleg ép azért szolgál bizonyítékok arra nézve, hogy realis élet realiskola nélkül lehetetlen. — Ezt bizonyítja az osztrák mérnökök és műépítők gyűlésének fontos resolútiója is, mely két ellenindítvánnyal szemben

150 szavazat közül 111-gyel hozott a múlt hó végén. E szerint „Az osztrák mérnökök és műépítők gyűlése Bécsben (1880.) elismeri egy közös képzésment szükségességét az egyetemekre és technikus főiskolákra készülő ifjúság számára s azt egy egységes középiskola által találja biztosítottak. E cél elérése végett a jelenlegi gymnázium úgy reformálandó, hogy benne a rajz kötelező tantárgy legyen s a felső osztályokban nagyobb tekintet legyen a reáliákra.“

Ha már most így áll a dolog, ismételve azt vagyok bátor kérdeni, van nekünk szükségünk olyan luxus-cikkkel való experimentálgatásra, a melyekben már azok sem hisznek, a kik alkották? s a melyeket — hiában próbáltunk eddig a magyar nép közt még meg is gyökereztetni? Bármily lenézöleg gondolkozzék is valaki arról a „józan civis-ész“-ről, úgy látszik ez egy esetben legalább helyesebb uton járt el a dolgok mérlegelése körül, mikor a conservatív angolként „minden megfogható ok nélkül“ makacsul ragaszkodott ösi intézményeihez, mintha valami nagyon kapott volna a szemképráztató divatos ujságon. És mivel minden ellenkező theoria daczára nagyon valószínű, hogy az oktatási intézményeknek is ép úgy, mint a másneműeknek — a nép szükségletei és körülményeinek megfelelőeknek kell lenniök, igen valószínűnek látszik az is, hogy a debreczeni embernek ösi intézményeihez minden megfogható ok nélkül makacsul ragaszkodása volt és lesz oka a reáliskola néptelenségének és fel nem virágozhatásának. Nincs arra szükség, hogy a gymn. tanárok elcsalják a reáliskola növendékeit, a mint ezt az „Ellenvélemény“ nem kevésbé tapintatosan mint igazán állítja, a „résen álló kegyurnak“ sem kellett folytonosan zaklatni lübéresét, bár az lehet, hogy már 5—6 év óta azért „tengődik és hanyatlak évről-évre“ a reáliskola, mert mindeki jóelőre tudta, hogy 1880. végén „B. ur (ismét jó magam) mint háziur genirozván magát (nem tudni miért fellép a főiskolai (nem létező) erkélyre és csakugyan megleckézteti a reáliskolát“ stb. mint szünte az is nagyon valószínűnek látszik, hogy mihelyt a reáliskolának nem csak „háza“, hanem egy jól és czélszerűen berendezett „palotája“ lesz, „hogy külső tekintélye által is imponálva, a városi és vidéki közönség figyelmét méginkább magára vonja.“ a felvirágzása elé gördült akadályok azonnal, önönmagoktól félre vonulnak. Mert hiába „az emberek, mint kiválóan érzéki lények a legmaradandóbb benyomásait az érzéki világból veszik. Tessék csak nézni más városok p. o. Budapest, Szeged stb. példáit. Még mielőtt a tavitás kezdetett volna, ott díszlettek számukra a pompás épületek.“ Épen azért még folyvást várhatjuk, hogy daczára az eddigi tapasztalatnak s a miniszter véleményének Szegeden is meg fog majd egyszer népe sedni, a reáliskola s a budapesti IV. ker. reáliskolában is, a legutóbbi 512-ről ismét 847-re emelkedik a tanulók száma mint volt 1871-ben.

De elég is lesz ebből ennyi. Arról úgy hiszem, sikerült némi fevilágosítást nyújtanom, hogy az egységes középiskola nem agyrem, sőt sokan, sok helyt foglaloznak vele s ha minden jel nem csal, előbb utóbb meg is valósul, és pedig megvalósul a gymnázium némi átalakítása által. Azt sem bizonyította be még eddig senki, hogy a debreczeni reáliskola valami fényes jövőnek megy elébe, bármint megfeszítik erejüket buzgó vezetői. Én tehát bátran felben hagyhatom a különben is hosszúra nyúlt vitát. Csak még egy, szintén a közökt. miniszter VIII. ik jelentésében foglalt megjegyzésére hívom fel az érdeklődők figyelmét: „Feltűnő tény — így szól a jelentés — a reáliskola felső osztályai népességének nagy aránytalansága az alsóbbakéval szemben. Míg az I-ső osztályt összesen 1372 növendék kezdi, a VIII-at csak egy negyed részök, összesen csak 369 végzi s még e szám is apad az érettségi vizsgálatra állók s az azon képesítést nyerők számában. Az ekép a reáliskolából kimaradók egy része átmegy a gymnáziumba, még jókorán megakarván fordítani a szekere rudját; de ez a kisebb rész. A nagyobb rész egészen lelép a tanulói pályáról, miután 11—15 éves korát iskolában töltötte. Így neki a középiskola az ismétlő

iskolát pótolja s mindenesetre rendesebben és többet tanul a középiskola négy alsó osztályában, mint tanulna a majd mindenütt rendezetlen állapotban levő ismétlő iskoláztatásban. Ez tehát magában véve még nem volna aggasztó jelenség. De minél később történik a tanulói pálya e félben hagyása, sokaknál már az V. és VI. osztály bevégezése után; *annál kevesebb kedvvel lép a fiu az iparos vagy gazdálkodó pályára; soknak élete elzúllotté, elégtelenné lesz; szaporodik a féltanult proletáriátus stb.*“

Nem akarok ez idézethez reflexiókat fűzni, bár a thema szerfelett kecsegtető. Így is könnyen azt kérdeheti valaki, hogy a reáliskolák nem lévén felekezeti intézetek, van-e a felettök való vitának helye egy felekezeti egyh. és isk. lapban, s ha volna is, szükséges és helyes volt-e az első cikksorozatra más lapokban közölt ellenvéleményeket ismét itt venni tárgyalás alá? Igaz, a reáliskola nem felekezeti iskola, de egy isk. közlönynek sem az a feladata, — ha ugyan meg akar felelni nevének — hogy mély hallgatásba merüljön olyan dolgok felett, melyek mint azon hazának intézményei, melyben a felekeset is él, sokszoros érintkezésben vannak magának a felekezetenek is számos érdekével, még ha az a közlöny letagadná is magáról azt a hivatást, hogy kötelessége olvasóinak a tanügy mezején történtek felől lehetőleg minden oldalú tájékozást nyújtani. A reáliskolák kérdése országszerte égető napi kérdéssé nőtte ki magát s ép ez időben, mikor még felekezeti reáliskolák állítása is szóba hozott, kétszeres kötelessége volt a lapnak tehetsége szerint tisztázni a kérdést, ha azt nem tekintenénk is, hogy míg Debreczen lakossága óriásilag tulajdonom számban református lesz, minden oly dolog, melyet e város egyeteme tesz, kell hogy érdekelje magát a ref. felekezeten. S ez talán okául szolgálhatna annak is, miért tereltem én vissza ismét e lap hasábjaira a más helyen felvett vitát. Azt hiszem, hogy mivel nem polemikát akarom írni, nem személyekkel s apró tévedésekkel bibelődni, hanem magát a tárgyat tisztázni jobban, mint első közleményemben sikerült, elkerülhetetlen kötelesség volt ezt azon lapban is megtennem, melyben a kérdés tisztázásával először megpróbálkoztam; kötelességem volt önmagam s kötelességem e lap olvasói iránt. Ez szolgáljon — ha valahonnan szüksége merülne fel — eljárásom indokolása gyanánt.

Békési Gyula.

G y á s z h i r.

A hevesnagykunsági ref. egyházmegyének megdöböntő gyásza van! A lelkipásztori kar disze, büszkesége, a jeles szónok, a korrall haladó tudományos képzettségű lelkész, a nemes kedélyű philosoph, a feddhetetlen jellemű barát:

S Z A B Ó F E R E N C Z

tiszaszőlősi reform. lelkész november 29-én elhunyt, s deczember 1-ső napján eltemettetett.

Hiszem, hogy sok nemes kebleket meg fog rázni a gyászhir, mert a kik Szabó Fereuczet csak egy napig ismerték is: azok is elmondhatták, hogy az a nap nem vezett el, mert egy valódi jeles embert ismertek meg, egy vonzó, nemes jellemű barátot nyertek. A kire — a szerényebb társadalmi viszonyok között — el lehetett mondani azt, a mit a magasabb életben a nagy Napoleon a jénai csata után tisztelgő *Göthäre* rámutatva, tábornagyainak mondott: *mesieurs! lecs marechaux . . . voila un homme!*

A boldogult született Déva-Ványán — hol atyja városi főjegyző volt — 1834-ben. Elemi iskoláztatása után a gymnázialis tanfolyamra Mező-Túrta vitetett a méltán nagyhirű Kiss Sándor tanár vezetése alá. — 1849-ben Debreczenben

subscribált, 1855-ben mint a jelesek legjelesbje bevégezve a theologiai tanfolyamot: Szováthon iskolaigazgató lett, s itt működött 2 évig. — 1857. október havától kezdve az 1858. július végéig a bécsi egyetem hallgatója volt. — Ez év nov. 1-ső napján kápláni vizsgát tett, s Mező-Túrra hivatott meg időközi lelkészül, s e minőségben jeles szónoki tehetségével közmegelegedésre működött az 1863. évi április 30-ig. Ekkor T. Burára ment segédlelkészül, innen hivatott meg 1865. szept. hóban a tiszta-szöllősi rendes lelkészi állomásra. Egy csaknem végpusztulásnak indult egyházat vett által, hol mindent teremteni kellett. De hozzá is látott a nemes munkához. — Pár év alatt a takaréknagytár virágzásnak indult, torony, templom csaknem egészen újból alkottatott, orgona lett, s a községbe új életfolyam pezsdült. Az anyagi ügyek szilárdul rendeztettek; az iskolák virágzanak.

Az 1870. év június havában nőül vette néhai madarasi lelkész Helmezy József leányát Ilkát, kiben egy szép műveltségű, példás erényű őrangyal nyert! — De házasság boldogsága rövid tartamú lett. Folyó évi január 1-én jobblétre szenderült a kedves nő! Ez időtől fogva ő is sínlódni kezdett. A boldogító kedves nő elvesztése feletti fájdalomhoz veszélyes betegség is járult. Jobb szeme romlani kezdett, s hogy a keseli pohár csordultig legyen: tüdővész is jelentkezett. — Juniushan, midőn visitálás végett voltam nála: lefűgöngyözt szobában találtam a desperatio előjelei közt, de azért még egyszer fellángolt a régi nemes kedély; emmerengtünk a multakon, mert a jövő már nem érdekelte. Elválásunk alkalmával látván elérzékenyedésemet, kocsimhoz sietett, mondván: „Kedves barátom! se te el ne predikálj engem, se én téged! hanem éljünk sokáig.“ Ő már pihen a sirhantok alatt, árvákat nem, hanem tiszteletre méltó emléket, s enyhülni nem tudó fájdalmat hagyva hátra a baráti keblekben, mely fájdalmat csak is a sir szüntetheti meg!

Nyugodjál csendesen nemes lelkű barátunk! majd találkozunk!

Az elhunytak egy kebelbarátja

Ajánló szó.

Külföldi létem alatt két egyházi szónok tett rám oly tartós benyomást, hogy 15 év után is érzem hatásukat. A francia Bersier, a kinek minden sorát ma is élvzettel olvasom, a hol találok; a másik az angol Spurgeon egyenességre és merészségre nézve egy ujkori Knox. A mi magyar nemzetünkhöz is elérkezik valahára a londoni newingtoni szószékről zendülő hatalmas beszédek néhány K Tóth Kálmán fordítása útján. Én ezen örvendek. Kálvin és Wesley óta Spurgeon tartható a legtermékenyebb egyházi szónoknak. Mikor 1864. jun. 5-kén megtartotta a keresztség általi újjászületés elmélete feletti tüzes beszédét, az egész anglikán püspökös egyház mozgalomba jött; a beszéd maga 100 ezernél több példányban terjedt el. A keresztség pápistás elméletét ostromolja meg abban. Ez volt 573-dik kinyomatott predikációja. Azóta is szakadatlanul hat a szószékben, ereje kifáradhatatlan, lelke kimerülhetetlen. Alkalmilag azóta is eljut kezembe egy-egy beszéde. 1879. decz. 11-kén tartotta I. Kor. 9. 22. felett 1507-ik (kinyomatott) egyházi beszédét; 1864 óta tehát majd ezer predikáció jelent meg tőle. Egyike ez is (az 1507-ik) legszebb beszédeinek. Érdekesnek tartom idézni egy tételét, azok számára, a kik

azt vélik, hogy az iskolaállítás — és fentartással eleget tett az egyház missiójának. „Ha Isten egyháza úgy gondolkodik, pusztán azért küldetett a világba, hogy az ész tehetségeit mivelje, igen komoly tévedésben van, mert a keresztyénség feladata nem abban áll, hogy az embereket világi pályákra tanítsa; sem abban, hogy a szép művészetekre és kitűnő állásokra képezze; sem abban, hogy a természet-szépségei és a költészet bájai élvezésére képesítse.*) Jézus Krisztus nem ezekért jött e világba, hanem jött: felkeresni és megváltani az elveszetteket, s ugyanazon utra küldte egyházát; és elárulója lenne az egyház mesterének, a ki elküldte őt, ha az izlés és művészet szépségei által**) megcsalva elfelejténé, hogy a Krisztust, a megfeszítettet predikálni az egyedüli feladat, a miért hivatva van létezni az emberek fiai közt. Az egyház fődolga az üdv.“ — A beszéd 3-ik részében a modern, finom theologusokról szól, a kik tudós és mély „gondolatokkal“ táplálják a hallgatókat. Sikerek kevés. A siker egyik eszközét így rajzolja: „Egy nagy festő kérdeztetvén, mivel vegyíti színeit? felelte: agyvelőmmel. Jó ez a felelet egy festőnek. De ha valaki a lelkésztől kérdi, mit használ az igazság mellé? képesnek kell lenni felelhetni: imát, sok imát. Pál apostol sokat imádkozott“ stb. Ajánlom a magyar olvasóknak Spurgeon egyházi beszédeit.

Balogh Ferencz.

Előfizetési Felhívás „A Hit Temploma“ című egyházi beszéd gyűjteményre.

C. H. Spurgeon nyomán írta: Könyves Tóth Kálmán.

Soha, talán sohasem illet méltóbban ajkainkra eme kiáltás: „Uram! neveljed a mi hitünket!“ mint épen mai napság. Ezt bővebben indokolnom felesleges; meggyőződhetik erről mindenki, ha csak futólagos pillantást vet is a korviszonyokra. Meg kell ragadnunk minden alkalmat, mely az élő hit nevelkedését eszközözi.

Ez, egyedül ez a főindok, mely engem, hogy úgy szóljak, arra kényszerít, hogy Spurgeon nyomán írott egyházi beszédeimet lelkésztársaim becses figyelmébe ajánljam. Tá-jékoztatásul meg kell említenem, hogy Spurgeon a mai kor egyik legkiválóbb egyházi szónoka, kinek beszédei a világ minden miveltebb nemzetének nyelvére lefordítvák. Spurgeon nem korlátozzák száraz és merev dogmák, nem nyűgözi confessió; a szó teljes értelmében bibliai alapon áll; egyházi beszédeit az élő hit fényárja ragyogja körül. Esméi, hasonlatai megkapóan szépek s a szívet most édesen ringatják el, majd hevesen dobogtatják. A hit most éles fegyver ajkain, majd jótékonyan gyógyító balsam a szív sebeire. Spurgeon páratlan a maga nemében. Ezt a legelfogultabb nézet-ellenese is tisztelettel vallja be.

Én azonban e nagyszerű beszédeket igyekeztem úgy átídomítani, olyan formába önteni, hogy népünk igényeinek megfelelően s az idegenszerűségnek még csak árnyéka se vetődjék azokra. Megtartottam a lelkét, az eszmét, mint Smiles műveinél, de az átdolgozásnál oly önállóan jártam el, hogy e beszédek bármely gyülekezetben is a hivek lelki épületére lehessenek, építvén a hit templomát.

Egyenlőre csak egy kötetet bocsátok ki. Tartalmazni

*) Strauss Dávid „új hite“ szerint utalhatunk ide. B. F.

**) Emlékezzünk a szobrok és képekkel ékesített pápás dómokra. B. F.

fog körülbelöl 30—35 egyházi beszédet 19—20 nyomtatott iver. Elfizetési ára 1 frt 80 kr. mely összeg vagy a megrendelés egyenesen hozzám (K.-Laczház, Pestm.) intézendő, még pedig legkésőbb jövő évi január hava 30-ik napjáig, hogy a nyomtatandó példányok száma iránt magamat kellőleg tájékozhasssam; a mennyiben e mű könyvárusi uton nem lesz kapkátó. A diszes kiállításról a Légrády testvérek kiadóhivatala kezeskedik. Megjelenési határidőül jövő év ápril végét tűzöm ki, a mikor is az előfizetőknek ajánlott keresztükötés alatt, a megrendelőknek pedig utánvét mellett küldetnek el a példányok. Tíz példány után egy tiszteletpéldánnyal szolgálók.

K.-Laczházán, 1880. nov. hóban.

Könyves Tóth Kálmán.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK.

Alapítvány a Debreczenben felállítandó egyetem növendékei számára: Özv. Szalay Pálné V. Faragó Zsuzsanna N.-Körösön lakó asszonyság a Debreczenben felállítandó helv. hitv. református egyetem illetőleg növendékei részére 1000 frtos alapítványt tett s fizetett be ily feltételek mellett:

1-ször az alapítvány czíme: néhai ns. Szalay Pál és V. Faragó Zsuzsanna n.-körösői házastársak emléke.

2. Az alapítvány évi kamata mindenkor két és pedig helv. hitv. tanuló közt egyenlő mennyiségben a közvizsgálatok eredményéhez képest ösztöndíjként osztassék ki.

3. Az ösztöndíj kiosztásánál az alapítók testvéreinek a debreczeni egyetemen tanuló egyenesen leszármazott jogutódai, ha ebbeli jogcímöket törvényesen igazolják s ha ugy erkölcsi, mint szorgalmi tekintetben kifogás alá nem esnek, elsőséggel bírnak; másodsorban pedig ez utóbbi kivánalmak mellett a N.-Körös fiait vagy az itt tanult növendékeket illetik az ösztöndíjak s csak ilyenek nem létében részesülnek azokban Magyarország bármely vidékéről származott jó erkölcsű, szorgalmas és egyenlő körülmények között szegényebb sorsú növendékek.

4. Mig az egyetem fel nem állittatik, a jelenlegi főiskolában hit- vagy jogtant hallgató növendékek részesednek — a három pont megtartása mellett — az alapítvány kamataiban.

5. Ha pedig a jogi szak az egyetem felállítására előtt megszűnnék, akkor az alapítvány a hittani, esetleg a bölcsészeti szak hasznélvezetében marad a tudomány-egyetem felállításáig.

6. Az alapítvány kamatai a fentiszelt alapítónó halála után fordittatnak a megjelölt célra, addig azok egy része egy az alapító-levélben megnevezett tanár urnak adandó át, a többi része pedig az alapítónóhoz küldendő évenként, ha ugyan a fentirt iskola javára előzetesen más intézkedést nem teend.

A tisztelt alapítónó, mint tudjuk, csak nem régen a n.-körösői helv. népiskolai ügy javára 15.000 frtnyi alapítványt tett. A nemes lelkek saját szorgalmuk s Isten kegyelme által szerzett javaikból eképen áldoznak a közügy oltárán s állítanak magoknak el nem évülő emléket, eképen töltik be amaz evangéliomi szép kötelességet: „ugy fényljék a ti világosságtok, hogy mások is látván a ti jó cselekedeteiteket, dicsőítsék a mennyei atyát.“

Mi pedig szívünköl óhajtjuk, hogy az ily nemes lelkek legyenek mindenha boldogok, s legven áldott emlékezetők!

J. I.

Debreczen, 1880. nyomtatott Kutasi Imre gyorssajtóján.

Franciaországban a nagyobb ref. egyházközségek felosztása még a Dufaure kormánya alatt tervben volt, de akkor a legkitünőbb jogászok véleménye miatt elejtetett a terv most Constans belügyminiszter e tervre nézve véleményt kért a párisi ref. egyház consistoriumától s a mint látszik a radikálisok hajlandók a felosztásba beleegyezni, így remélvén leg-alább részleges győzelmet az egyházi ügyekre nézve.

Berlinben e hó 17-én tartott antiszemita népgyűlés mintegy 3000 ember jelenlétében oly rendkívül szenvedélyes lefolyást vett, mely a német főváros lakosságának tisztelét egy józanon gondolkodó ember előtt sem emeli. A jelenvolt zsidókat többször megújuló verekedés közben ütlegelték, a gyűlésteremből és a karzatról kilökték és kidobták, végre egy Henrici nevű gymnáziumi tanárnak izgató beszéde után ezen indítvány emeltetett határozattá:

„A zsidók érdekében, kiknek nincsen erkölcsi támaszuk és a kiknek nem szabad szabadságot adni, hacsak nem akarjuk, hogy a bűnnek essenek áldozatul, követelni kell az egyenjósítás eltörlését és szigorú zsidóellenes törvények alkotását. Szükség-s a zsidókat társadalmilag elkülöníteni. A zsidó sajtó eltörlendő; zsidóknál nem kell vásárolni, s nem kell zsidókat vagy ezek szövetségesét választani . . .“

A népgyűlés eloszlása után a gyűlési termen kívül is folytatott a zsidókkal a verekedés, míg a rendőrség ennek véget nem vetett.

Ime a kultur-nép ilyen példát ad az osztály gyűléstre, mely lassanként a német társadalmi érdekek megóvásának csálóka czégére alatt vallásháborúvá fajulhat. S minthogy az a ki sárgaságban sinylik, mást is sárgaságban szenvedőnek lát, a jó német lapok egy része Magyarországot is ugy tünteti fel, mint a hol a zsidók elleni hajszja Istóczy zászlója alatt nagy mérveket öltött, miről mi nem sokat tudunk.

József bolgár exarcha Zankow bolgár miniszterelnökhöz és kultuszminiszterhez szigorú tiltakozó levelet intézett, melyben írja: „a bolgár egyház bele nem egyezhetik javaslatába s a sobranie (parlament) eldöntését csak anyagi kérdésekben akarja elismerni. Az egyház nem akar a parlament jogaiba avatkozni, de a két hatalom egyenlő tiszteletben tartását követeli. Lehetetlenség és törvényellenes, hogy a püspökök a polgári hatóság kezéből egy a papi hatalom által jóvá nem hagyott egyházi törvényt kapjanak, a mint lehetetlen, hogy a legfőbb egyházi hatalom ajánljon valamely törvényt, a mig azt az egyházi tanács nem nézte át s nem találta a kánoni rendeletekkel, az exarchaság ustávával és az alkotmány 39. cikkével megegyezőnek. Ebből pedig az következik, hogy fölöleges volna a sobranie elé jóváhagyás és a fejedelem elé szentesítés végett terjeszteni oly törvényjavaslatot, melyet az egyházi tanács nem el nem fogadhat, sem végrehajtását nem ajánlhatja a püspököknek. Az a nézet, hogy a kultuszminiszter, az egyház adminisztrációját saját belátása szerint szabályozhatja, az óhitü egyház történelmében analog eset nélkül áll, s ama törekvés, hogy az egyházat szabályzó törvények az egyházi autoritás előleges beegyezése nélkül hívassanak életbe, a keresztyénség szellemével össze nem egyeztetbető.“

A magyarországi r. kath. és g. kath. püspökök decz. 13-kán Budapesten Simor János primás elnöklete alatt értekezletet tartottak, melynek egyik tárgyát képezte a tudva levő soproni kereszteselési eset s erre nézve bevarandónak határozták a másod foku birói ítélet meghozatalát.

Ha a „Religió“ szelleme általánosá lenne a r. kath. hívek között. akkor még megérnök, hogy a törvényt taposó rk. papok büntetési esetei a fanatismus által Kulturkampffá fuvatnek fel. Kinek ne jutna eszébe a mese: Superior stabat lupus etc.

Felelős szerkesztő és kiadótulajdonos: **Jóó István**.

Főmunkatárs: **Tóth Sámuel**.

Béla